Ο Ένγκελς και η Οικογένεια

της *Κατερίνας Μάτσα*

αναδημοσίευση από το www.neaprooptiki.gr

[Τιμώντας τα 200 χρόνια από τη γέννηση του Ένγκελς, επαναστάτη και θεμελιωτή μαζί με τον φίλο του τον Μαρξ της διαλεκτικής υλιστικής κοσμοθεώρησης, αναδημοσιεύουμε ένα κείμενο αφιερωμένο στη συνεισφορά του στην ιστορική υλιστική αντίληψη του θεσμού της οικογένειας. Το κείμενο ήταν η εισήγηση της Κατερίνας Μάτσαστο θεωρητικό διήμερο του ΕΕΚ στις 15 και 16 Μαΐου 1995, στα 100χρονα από το θάνατο του Ένγκελς, που είχε γίνει στο Πολυτεχνείο.]

Η οικογένεια είναι ένας θεσμός στενά δεμένος με την ύπαρξη της ανθρώπινης κοινωνίας, ένας θεσμός που συμπυκνώνει μέσα του, στον υψηλότερο βαθμό, όλη την κρίση της κοινωνίας, ένας θεσμός που αποστεώνεται καθώς καταρρέει, που δυσλειτουργεί καθώς παρακμάζει, ένας θεσμός όπου όπως λέει ο Β. Ράιχ "λειτουργεί σαν εργοστάσιο παραγωγικής αυταρχικών ιδεολογιών και συντηρητικών ψυχικών δομών".[1]

Ιδιαίτερα σήμερα, που η παραδοσιακή οικογένεια έχει διαλυθεί και τη θέση της έχει πάρει μια συρρικνωμένη μορφή της, σε βαθιά κρίση, που συχνά καλύπτει όλο το φάσμα της ψυχοπαθολογίας και κάνει αφόρητη τη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου, οφείλουμε να την προσεγγίσουμε διαλεκτικά, να ξεπεράσουμε την αγκύλωση στην οποία μας καθηλώνει η κυρίαρχη ιδεολογία, που συντηρεί και αναπαράγει την όλη κρίση στο όνομα πάντα της ιερότητας και του απαραβίαστου του θεσμού.

Στον Ένγκελς οφείλουμε την ιστορικής σημασίας συνεισφορά στην προσέγγιση της οικογένειας από τη σκοπιά του διαλεκτικού υλισμού, που μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε ότι η

οικογένεια, αντίθετα με όσα υποστηρίζονται, δεν αποτελεί το κύτταρο της κοινωνίας, ούτε τον ακρογωνιαίο λίθο της· δεν είχε πάντα τη μορφή που έχει σήμερα, ούτε έπαιζε τον ίδιο ρόλο· κι ακόμα, δεν δόθηκε στον άνθρωπο από τη Φύση, αλλά διαμορφώθηκε μέσα σε συγκεκριμένους οικονομικούς και πολιτικούς όρους, είναι προϊόν τους και μπορεί να αλλάξει όταν αυτοί αλλάξουν.

Ο Ένγκελς με το έργο του «Η καταγωγή της οικογένειας, της ιδιοκτησίας και του Κράτους», που γράφτηκε το 1884 και στηρίχθηκε στα ανθρωπολογικά ευρήματα της εποχής του και ιδιαίτερα στο έργο του Morgan, έδειξε ότι οι μορφές που πήρε η οικογένεια ήταν συνάρτηση του τρόπου παραγωγής και του επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και ότι η ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα δεν καθορίζεται από βιολογικούς αλλά από οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Η ιστορικότητα του φαινομένου, η εξέλιξή του μέσα στην ιστορία της ανθρωπότητας και του πολιτισμού της, από την εποχή της μητριαρχική ευδαιμονίας μέχρι τη σημερινή πατριαρχική σκλαβιά, είναι η μεγαλύτερη απόδειξη της δυνατότητας του ανθρώπου να απελευθερωθεί από τα δεσμά της οικογένειας και της ταξικής καταπίεσης και να κάνει το μεγάλο, το επαναστατικό άλμα προς την παγκόσμια αταξική, πραγματικά ελεύθερη και ανθρώπινη, κομμουνιστική κοινωνία.

Απ’ αυτή την άποψη το βιβλίο του Ένγκελς «Η καταγωγή της οικογένειας, της ιδιοκτησίας και του Κράτους» είναι το πιο ελευθεριακό, το πιο ανατρεπτικό κείμενο που γράφτηκε ποτέ για την κατάργηση της οικογένειας και την απελευθέρωση της γυναίκας.

Ο θεσμός της οικογένειας ιστορικά

Κατά τον Ένγκελς, η ιστορία της οικογένειας χρονολογείται από το 1861, χρονιά που εκδόθηκε το "Μητρικό Δίκαιο" (Mutterrecht) του Μπαχόφεν. Σ' αυτό ο συγγραφέας διατυπώνει τους ακόλουθους ισχυρισμούς: «1) ότι οι άνθρωποι στην αρχή ζούσαν σε σεξουαλικές σχέσεις χωρίς περιορισμούς, τις οποίες χαρακτηρίζει εσφαλμένα ως εταιρισμό, 2) ότι οι τέτοιες σχέσεις απέκλειαν κάθε σίγουρη πατρότητα, ότι επομένως και η παραγωγή μπορούσε να λογαριάζεται μονάχα από τη γυναικεία γραμμή - σύμφωνα με το μητρικό δίκαιο- και ότι αρχικά αυτό συνέβαινε σ' όλους τους λαούς της αρχαιότητας, 3) ότι για το λόγο αυτό εκτιμούσαν και σέβονταν τόσο πολύ τις γυναίκες, που σαν μητέρες ήταν οι μοναδικά σίγουροι γνωστοί γονείς της νεότερης γενιάς, ώστε κατά την αντίληψη του Μπαχόφεν έφτασαν στην απόλυτη κυριαρχία των γυναικών (γυναικοκρατία), 4) ότι το πέρασμα στη μονογαμία, όπου η γυναίκα ανήκε αποκλειστικά σ' έναν άντρα, περιέκλεινε την παράβαση μιας παμπάλαιας θρησκευτικής εντολής (δηλαδή την παράβαση του από παράδοση δικαιώματος των υπολοίπων ανδρών πάνω στην ίδια γυναίκα), μια παράβαση που έπρεπε να εξιλεωθεί ή να εξαγορασθεί η ανοχή της με μια χρονικά περιορισμένη έκδοση της γυναίκας».[2]

Πέρα όμως απ' τον Μπαχόφεν, εκείνος που επηρέασε αποφασιστικά τον Ένγκελς ήταν ο Morgan με το έργο του «Η αρχαία Κοινωνία»,

που εκδόθηκε το 1877. «Ο Morgan ανακάλυψε ότι "όταν επικρατούσε ακόμα ο ομαδικός γάμος -και κατά πάσα πιθανότητα κάποτε επικρατούσε παντού- η φυλή διακλαδωνόταν σε μια σειρά ομάδες", τα γένη, με συγγένεια αίματος από τη μεριά της μητέρας. Μέσα στις ομάδες αυτές απαγορευόταν αυστηρά ο γάμος, έτσι ώστε οι άντρες ενός γένους μπορούσαν βέβαια να παίρνουν τις γυναίκες τους μέσα από τη φυλή, που περιελάμβανε το σύνολο των γενών, ήταν άλλο τόσο αυστηρά ενδόγαμη…

»Ο Morgan, όμως, δεν αρκέστηκε σ' αυτό. Το γένος των Ινδιάνων της Αμερικής του χρησίμεψε ακόμα για να κάμει τη δεύτερη πρόοδο στο πεδίο που ερευνούσε. Στο γένος αυτό, που ήταν οργανωμένο σύμφωνα με το μητρικό δίκαιο, ανακάλυψε την αρχική μορφή, απ' όπου αργότερα αναπτύχθηκε το γένος, όπως το βρίσκουμε στους αρχαίους, πολιτισμένους λαούς. Το ελληνικό και το ρωμαϊκό γένος, που έμενε αίνιγμα για όλους τους τότε ιστοριογράφους, είχε εξηγηθεί με το ινδιάνικο και έτσι είχε βρεθεί μια καινούργια βάση για όλη την πρωτόγονη ιστορία.

»Αυτή η ανακάλυψη του αρχικού μητριαρχικού γένους σαν προβαθμίδας του πατριαρχικού γένους των πολιτισμένων λαών έχει για την προϊστορία την ίδια σημασία που έχει η θεωρία του Δαρβίνου για τη βιολογία και η θεωρία της υπεραξίας για την πολιτική οικονομία».[3]

Ο Ένγκελς θεωρούσε ότι το έργο του Morgan τεκμηρίωνε τις θεωρητικές συλλήψεις του ίδιου και του Μαρξ, παρέχοντας τις απαραίτητες ιστορικές αποδείξεις.

Για τη συγγραφή του βιβλίου του χρησιμοποίησε επίσης τις δικές του μελέτες για την πρώιμη ιστορία της Γροιλανδίας και των Γερμανών καθώς και τις σχετικές σημειώσεις του Μαρξ, που σκόπευε κι αυτός να γράψει ένα βιβλίο για το έργο του Morgan.

Η εξέλιξη λοιπόν της οικογένειας, κατά τον Morgan και τον Ένγκελς, συμβαδίζει με την εξέλιξη της ανθρωπότητας από την περίοδο της άγριας κατάστασης -όταν επικρατούσε η καρποσυλλογή και άρχισαν να χρησιμοποιούνται τα πρώτα λίθινα εργαλεία- στην

περίοδο της βαρβαρότητας -όπου αναπτύχθηκε η εξημέρωση των φυτών και ζώων, η κτηνοτροφία και η γεωργία, ανακαλύφθηκε ο σίδηρος και η γραφή, και χτίστηκαν τα πρώτα πέτρινα κτίρια- και στην περίοδο, τέλος, του πολιτισμού – όπου αναπτύχθηκε η βιομηχανία και η τέχνη.

Η πρωτόγονη κοινωνία ήταν μητριαρχική. Δεν υπήρχε ατομική ιδιοκτησία αλλά κοινοκτημοσύνη. Δεν υπήρχαν τάξεις, αλλά γένη, που σχηματίζονταν απ' όλα τα άτομα που κατάγονταν από τη μεριά της μητέρας και ενισχύονταν από θρησκευτικούς και κοινωνικούς θεσμούς. Οι σεξουαλικές σχέσεις ήταν ελεύθερες. Υπήρχε πολυμειξία. Κατά την άγρια κατάσταση επικρατούσε ο ομαδικός γάμος, οι σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα σε γονείς και παιδιά, όπως και ανάμεσα σε αδέλφια. Ο ομαδικός γάμος αντιστοιχεί στη δημιουργία της αγέλης, όταν ο άνθρωπος έπρεπε να αμυνθεί απέναντι στις δυνάμεις της Φύσης ενώνοντας τις δυνάμεις του. Στην περίοδο της βαρβαρότητας, κατά τον Ένγκελς, επικρατούσε η ζευγαρωτή οικογένεια, όπου ο άνδρας είχε πολλές γυναίκες, αλλά μία ήταν η ευνοούμενή του, όπου τιμωρούνταν η μοιχεία, ενώ επιτρέπονταν οι σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα σε αδέλφια. Στη μετάβαση από την αρχική αιμοσυγγενική οικογένεια (του ομαδικού γάμου) στη ζευγαρωτή οικογένεια (που τον αποκλείει) δημιουργήθηκε η οικογένεια πουνουλούα, όπου αδελφές από το ένας γένος παντρεύονταν αδελφούς από άλλο ενώ αποκλείονταν οι σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα σε αδελφό και αδελφή.

Με το πέρασμα στον πολιτισμό ανατρέπεται η μητριαρχία και εγκαθιδρύεται η μονογαμία και η πατριαρχία.

Η σημερινή ανθρωπολογία **δεν** επιβεβαιώνει τις παραπάνω θέσεις του Morgan για τη διαίρεση σε άγρια κατάσταση, βαρβαρότητα και πολιτισμό. Η κοινωνική εξέλιξη δεν ανάγεται στο βαθμιαίο πέρασμα, με ευθύγραμμο τρόπο, από το κατώτερο στο ανώτερο, από την καρποσυλλογή στο ψάρεμα, μετά στο κυνήγι, τη βοσκή κοπαδιών και ζώων, μετά στη γεωργία και την ανακάλυψη των μετάλλων.

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα ευρήματα της ανθρωπολογίας[4] τα

πρώτα στάδια δεν διαδέχθηκαν το ένα το άλλο, αλλά για μια μεγάλη περίοδο της Ιστορίας οι άνθρωποι ζούσαν κυνηγώντας, ψαρεύοντας και μαζεύοντας καρπούς.[5] Έχει βρεθεί ότι αυτό προηγήθηκε της εξημέρωσης φυτών και ζώων, μια πράξη που είχε φυσικά τεράστια σημασία την εξέλιξη του ανθρώπου. Σε πολλές περιπτώσεις -όπως αποδεικνύουν οι Ucko και Dimlaby- η γεωργία προηγήθηκε της βοσκής κοπαδιών. Η πρόοδος, διαμέσου των τεχνολογικών ανακαλύψεων, δεν ήταν αναπόφευκτα και πρόοδος από το κατώτερο στο ανώτερο. Σε κάποιες περιπτώσεις γεωργοί μετατράπηκαν σε κυνηγούς και καρποσυλλέκτες.[6] Άλλωστε η αναπτυγμένη Ρώμη έπεσε από τους βάρβαρους.

Η σύγχρονη ανθρωπολογία δεν επιβεβαιώνει, επίσης, την ύπαρξη του ομαδικού γάμου ούτε τον τύπο της οικογένειας πουναλούα.[7]

Επιβεβαιώνει όμως, πέρα για πέρα, τη θέση του Ένγκελς ότι «ο γάμος και ο τύπος της οικογένειας συνδέονται άμεσα με όλη τη γκάμα των πολιτικών και οικονομικών θεσμών, που ερμηνεύουν και συσχετίζουν την ποικιλία. Οι μορφές της οικογένειας και του γάμου είναι συστατικά μέρη του κοινωνικού συστήματος και ποικίλουν ανάλογα μ' αυτό».[8]

Η οικογένεια, κατά τον Ένγκελς, «είναι μια λέξη που εφευρέθηκε από τους Ρωμαίους -familia-για να χαρακτηρίσει ένα νέο κοινωνικό οργανισμό, που ο αρχηγός του είχε υπό την εξουσία του γυναίκες και παιδιά και δούλους, με δικαίωμα ζωής και θανάτου πάνω τους».[9]

Ο πρώτος καταμερισμός εργασίας ήταν ο καταμερισμός ανάμεσα σε άντρα και γυναίκα για την παραγωγή παιδιών.

Οι σχέσεις συγγένειας φαίνεται πως γεννήθηκαν από τις διαφορετικές μορφές της ανταλλαγής των γυναικών ανάμεσα στις ομάδες. Απ' αυτές εξαρτήθηκαν οι μορφές του γάμου και της οικογένειας. «Στα πρώτα στάδια της ανθρώπινης κοινωνίας οι οικογενειακές σχέσεις συγγένειας έπαιζαν πολύ σημαντικό ρόλο. Όμως με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων αυτός ο ρόλος βαθμιαία μειώθηκε και με την ανάδυση της ατομικής ιδιοκτησίας

και των τάξεων η οικογένεια υποτάχθηκε εντελώς στις σχέσεις ιδιοκτησίας».[10]

Ο γάμος αρχικά εξυπηρετούσε τις ανάγκες κοινωνικών ομάδων, όχι ατόμων, γιατί καθιέρωνε συμμαχίες μεταξύ τους απαραίτητες για τη συντήρηση, την αναπαραγωγή, την επέκτασή τους. Όπως αναλύει ο Pierre Clasters, «η εγκαθίδρυση γαμικών σχέσεων σε διαφορετικές ομάδες είναι ένα μέσο να συνάψουν και να δυναμώσουν την πολιτική συμμαχία με σκοπό ν' αντιμετωπίσουν υπό τις καλύτερες συνθήκες τους αναπόφευκτους εχθρούς».[11]

Κατά τον J. Lacan[12] ο γάμος, μόνο μετά το τέλος του Μεσαίωνα αρχίζει να γίνεται μια ιδιωτική υπόθεση, μια ελεύθερη επιλογή ανάμεσα σε δύο πρόσωπα που αγαπιούνται και όχι μια συμφωνία ανάμεσα σε δύο οικογένειες, μια συναλλαγή.

Η πρώτη ταξική αντίθεση στην Ιστορία, λέει ο Ένγκελς, συμπίπτει με την ανάπτυξη του ανταγωνισμού άντρα-γυναίκας, στη **μονογαμία**.

Η μονογαμία εμπεριέχει σε μικρογραφία όλες τις αντιφάσεις, που αργότερα αναπτύσσονται πλατειά στην κοινωνία και στο κράτος, λέει ο Ένγκελς.

Πλάι στη μονογαμία της πατριαρχικής κοινωνίας και στον εταιρισμό έγινε και η μοιχεία κοινωνικός θεσμός. «Για να εξασφαλιστεί η πίστη της γυναίκας, δηλαδή η πατρότητα των παιδιών, παραδίδεται η γυναίκα χωρίς όρους στην εξουσία του άντρα: αν τη σκοτώσει ασκεί απλώς ένα δικαίωμα του».[13]

«Η μονογαμική οικογένεια βασίζεται στην κυριαρχία του άντρα, με ρητό σκοπό τη γέννηση παιδιών, που η πατρότητά τους είναι αδιαφιλονίκητη, και η πατρότητα αυτή απαιτείται, γιατί αυτά τα παιδιά θα γίνουν μια μέρα οι άμεσοι κληρονόμοι της πατρικής περιουσίας».[14]

Η πυρηνική οικογένεια και η μονογαμία, λοιπόν, είναι θεσμοί τόσο παλιοί όσο και ο πολιτισμένος άνθρωπος, ενώ πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο δεσμός ανάμεσα στον άνδρα και τη

γυναίκα ενισχύεται και από την εντονότερη σε σχέση με τα άλλα ζώα σεξουαλική δραστηριότητα του ανθρώπου.[15]

«Η μονογαμία λοιπόν», λέει ο Ένγκελς, «είναι μια μεγάλη ιστορική πρόοδος, ταυτόχρονα όμως, πλάι στη δουλεία και στον ατομικό πλούτο, εγκαινίασε την εποχή που κρατά ως τα σήμερα και όπου κάθε πρόοδος είναι μαζί και μια σχετική πισωδρόμηση όπου η προκοπή και η ανάπτυξη του ενός κατορθώνεται με τον πόνο και την καταπίεση του αλλουνού».[16]

Σύμφωνα με τον Μαλινόφσκι, «η πυρηνική οικογένεια (η οικογένεια που στηρίζεται στο μονογαμικό δεσμό) είναι χαρακτηριστική και τυπική για τον άνθρωπο, ενώ παράλληλα η πατρική φροντίδα για τα παιδιά είναι ορμέφυτη και ενισχύεται από διάφορους θεσμούς, όπως η απαγόρευση της αιμομιξίας και της ελευθερογαμίας».[17]

Το ταμπού της αιμομιξίας

Μια οικογένεια δεν μπορεί να υπάρξει και να αναπαραχθεί παρά μόνο εφόσον βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με άλλες οικογένειες.[18] Αυτή η αλληλεξάρτηση επιβάλλεται από την καθολική ισχύ της απαγόρευσης της αιμομιξίας και του κανόνα της εξωγαμίας.

Η απαγόρευση της αιμομιξίας ήταν κατά τον Ένγκελς μια πολυτιμότατη ανακάλυψη, συνάρτηση του ανθρώπινου πολιτισμού. Μέσα από αυτή θεσπίστηκαν σχέσεις συγγένειας, η ομάδα διευρύνθηκε και η κοινωνία αναπτύχθηκε. Διαφορετικά θα συρρικνωνόταν διαρκώς και τελικά θα καταστρεφόταν. Η σεξουαλική ζωή των ανθρώπων οργανώθηκε από την πρώτη στιγμή στη βάση αυτής της απαγόρευσης. Γιατί η σεξουαλικότητα στον άνθρωπο έχει αυτονομηθεί από το στενά αναπαραγωγικό της ρόλο και έχει ενσωματωθεί στην κοινωνική του ζωή.[19]

Έχει υποταχθεί από την αρχή στις σχέσεις συγγένειας και συνυφαίνεται κύρια με την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, στην οποία και αποβλέπει.

Κατά τον ClaudeLevi-Strauss, η απαγόρευση της αιμομιξίας είναι ένας κανόνας, που λιγότερο απαγορεύει τον γάμο με τη μάνα, την αδελφή ή την κόρη και περισσότερο υποχρεώνει να δώσει κανείς μια αδελφή ή κόρη σε άλλον.

Η εξωγαμία είναι η πιο λαμπρή ανθρώπινη πράξη. Χωρίζει τον κόσμο των ανθρώπων σε «εμείς και αυτοί» και διαπραγματεύεται τις ανταλλαγές ανάμεσα τους συνάπτοντας συμμαχίες και δεσμούς συγγένειας,[20] όπως αναλύει ο ClaudeLevi-Strauss, στο βιβλίοτου «*Οι στοιχειώδεις δομές συγγένειας*». Η καθιέρωση της εξωγαμίας υπαγορεύεται από την ανάγκη αδελφοποίησης με άλλες ομάδες, Η ανταλλαγή των γυναικών ανάμεσα στις ομάδες ισοδυναμεί με την ανταλλαγή παραγωγικών δυνάμεων. Βασικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας είναι η απαγόρευση της αιμομιξίας με την αδελφή και τη μάνα.

Με βάση αυτά τα ευρήματα της σύγχρονης ανθρωπολογία; αμφισβητείται η θέση του Morgan για τον ομαδικό γάμο, ενώ δεν υπάρχει καμιά απόδειξη ότι κάποτε επικρατούσε η πολυμειξία[21] (promiscuity). Φαίνεται, όπως λέει ο Lacan, πως «νόμοι και απαγορεύσεις, υφίστανται εξαρχής. Οι πρωτόγονες μορφές της οικογένειας έχουν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά των ολοκληρωμένων μορφών της: **εξουσία**, αν όχι συμπυκνωμένη σ' ένα πατριαρχικό τύπο, τουλάχιστον αντιπροσωπευόμενη από ένα σύμβολο, από μια μητριαρχία ή τους αρσενικούς εκπροσώπους της, μια μορφή συγγένειας, κληρονομιά, διαδοχή, μερικές φορές διακριτά, σύμφωνα με μια γενεαλογική γραμμή, πατρική ή μητρική».[22]Όπως τονίζει ο Νίκος Νικολαΐδης, η λέξη αιμομιξία δεν κατονομάζεται πουθενά στα αρχαία κείμενα. Ο Σοφοκλής στον «Οιδίποδα Τύραννο» χρησιμοποιεί την περίφραση «άρρητ' αρρήτων». Η λέξη αιμομιξία καταγράφεται για πρώτη φορά τον 7ο μ.Χ. αιώνα, από τον Ιουστινιανό, στους «Πανδέκτες».[23]

Ανάμεσα στην επιθυμία, τον πόθο (desir) της μάνας και το Νόμο που επιβάλλει την απαγόρευση της αιμομιξίας υπάρχει μια βασική αντίφαση. Αν τη θεωρήσουμε πρωταρχική τείνει να μεταστραφεί σε αντινομία, όπως καταλήγει η θεωρία του Freud[24] για το φόνο του πατέρα της πρωτόγονης ορδής από τους γιους του και την

απαγόρευση της αιμομιξίας με το αντικείμενο του πόθου τους και αιτία του φόνου, τη μητέρα. Πρωταρχική είναι η αντίφαση ανάμεσα στην επιθυμία και αυτό που εκφράζει ο νόμος, δηλαδή τον καταναγκασμό της εργασίας.[25]

Γιατί είναι η εργασία που καθόρισε την ιστορική διαμόρφωση των σεξουαλικών σχέσεων, αφού μέσα από την εργασία και τη χρήση του εργαλείου συντελέσθηκε η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου.

Η μετάβαση απ' την κατάσταση της απλής βιολογικής επιβίωσης στην κατάσταση της παραγωγικής δραστηριότητας του ανθρώπου μέσα στη Φύση επέφερε και την πρώτη διάκριση στις σχέσεις των δύο φύλων, επιβάλλοντας όρια και κανόνες. Το επίπεδο της παραγωγικότητας και του καταμερισμού της εργασίας καθόριζε τη διάρθρωση του κοινωνικού-παραγωγικού οργανισμού στη βάση των σχέσεων συγγένειας. Αργότερα, αυτές οι σχέσεις υποτάχθηκαν στις σχέσεις ιδιοκτησίας.[26]

Η οικογένεια σήμερα

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την έκπτωση της πατρικής λειτουργίας, την κοινωνική παρακμή της πατρότητας. Ο ρόλος του πατέρα-αφέντη, με δικαιώματα ζωής και θανάτου πάνω στο παιδί, μετατράπηκε στο ρόλο του άνδρα της οικογένειας, του συζύγου της μητέρας. «Λοιπόν τί συνέβη σ' αυτόν τον 20ο αιώνα; Η εξουσία του πατέρα πάνω στη μικρή του οικογένεια -που ονομάζεται κύτταρο της κοινωνίας- περιορίζεται όλο και περισσότερο από την εξουσία της μητέρας, που επιτέλους αναγνωρίστηκε, και από την αυξανόμενη παρέμβαση της αστικής κοινωνίας πάνω στο παιδί στο όνομα του συμφέροντός του, του καλού του και της ευτυχίας του. Δεν είναι τυχαίο ότι, ακριβώς σ' αυτόν τον ευρωπαϊκό περίγυρο ενός διπλού κλονισμού, πολιτικού, θρησκευτικού, οικογενειακού της **φιγούρας** του πατέρα, κατέστη δυνατή η εξής ανακάλυψη του Φρόυντ: Παρόλο που οι τρόποι μας προσποιούνται τα πρότυπα των μεγάλων, η ανθρώπινη σεξουαλικότητα παραμένει παιδική. Κι έτσι όσο περισσότερο η κοινωνική εικόνα του πατέρα παρακμάζει τόσο περισσότερο το παιδί απαιτεί μια εικόνα, μια μεγάλη, μια δυνατή, μια ωραία! Ποιος θα του τη δώσει; Ποιος θα του την εγγυηθεί;»[27]

Όπως φαίνεται κανείς δεν είναι σε θέση να το κάνει. Η έκπτωση δεν περιορίζεται στην πατρική λειτουργία. Η σημερινή πυρηνική οικογένεια, με το παιδί στο επίκεντρό της, που διαδέχτηκε την παραδοσιακή της αγροτικής βασικά κοινωνίας, βρίσκεται σε μια φάση έντονης κρίσης. Από τη μια διαλύεται πολύ εύκολα -οι χωρισμοί και τα διαζύγια έχουν αυξηθεί πολύ στις μέρες μας- και από την άλλη έχει αποστεωθεί, έχει σκληρυνθεί ως θεσμός λειτουργώντας μόνο, όπως λέει ο Βίλχελμ Ράιχ, «ως μεταφορικός ιμάντας ανάμεσα στην οικονομική διάρθρωση της συντηρητικής κοινωνίας και το ιδεολογικό της εποικοδόμημα».[28]

Από έρευνες που έγιναν στην Αμερική βρέθηκε ότι το 10% των νοικοκυριών είναι μονογονεϊκά (oneparentfamilies), το 90% των οποίων συντηρείται από μια γυναίκα.[29]Σ' αυτά τα νοικοκυριά κυριαρχεί η απόλυτη φτώχεια, ενώ έχει αυξηθεί η παιδική εγκληματικότητα και η παραπτωματικότητα των νέων.[30]

Όσο ο θεσμός καταρρέει και η οικογένεια διαλύεται, τόσο περισσότερο αποστεώνεται και αντιδραστικοποιείται. Δεν είναι τυχαίο ότι το μοτίβο κάθε παρανοϊκού δικτάτορα, από τον Χίτλερ μέχρι κάθε επίδοξο λοχαγό, είναι «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια».

Στη σημερινή μορφή που έχει πάρει η οικογένεια στην παρακμή της, δεν αποτελεί κατά κανένα τρόπο απλοποίηση της αρχικής αλλά αντίθετα συρρίκνωσή της. «Η οικογένεια σήμερα, ανίκανη μέσα στην κρίση της να δημιουργήσει πρόσωπα και να διαμορφώσει ρόλους περιορίζεται στη λειτουργία μιας "μικρής οικονομικής ομάδας". Οι σχέσεις εξουσίας, που αναπτύσσονται μέσα σ' αυτήν την ομάδα, όπου έχουν σπάσει οι δεσμοί επικοινωνίας, τροφοδοτούν τις πολλαπλές εκδηλώσεις βίας κάθε μορφής (λεκτικής και σωματικής) ανάμεσα στα μέλη».[31]

Οι γοργές αλλαγές που πραγματοποιούνται μέσα στην κοινωνία επιβάλλουν την αναθεώρηση των αρχών, των κανόνων, των σκοπών, των αξιών της οικογένειας. Λόγω της ταχύτητας αυτών των αλλαγών η οικογένεια δεν προλαβαίνει να το κάνει, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ασυνέπειες και ασυμβατότητες που οδηγούν σε συγκεχυμένα και ασαφή εννοιολογικά πλαίσια, χαοτική επικοινωνία στο εσωτερικό της, έντονες ενδο- και διαπροσωπικές συγκρούσεις.[32]

Η σημερινή οικογένεια έχει απορρίψει τις παραδοσιακές αξίες, που τις θεωρεί ξεπερασμένες, δεν έχει βρει όμως καινούργιες για να τις βάλει στη θέση των παλιών. Της λείπει η πολιτιστική συνέχεια και το αίσθημα του ανήκειν (belonging) σε μια σταθερή κοινωνική ομάδα, στην οποία μπορεί σε μια δύσκολη στιγμή να στηριχθεί.[33] Η ταυτότητα της είναι εξαιρετικά εύθραυστη και ως σύστημα δυσλειτουργεί.

Η θέση της γυναίκας

Σύμφωνα με τον Ένγκελς «η πρώτη καταπίεση είναι η καταπίεση του γυναικείου φύλου από το αντρικό». Στη μητριαρχική κοινωνία οι γυναίκες κατέχουν την ανώτερη θέση, ελεύθερη και σεβαστή.

Όπως, όμως, εκθέτει αναλυτικά ο M. BIoch,[34] δεν φαίνεται, από τα ευρήματα της σύγχρονης ανθρωπολογίας, να υπάρχει άμεση συσχέτιση ανάμεσα στην ανώτερη θέση των γυναικών και τη μητρογραμμική κοινωνία, ούτε ανάμεσα στη μητρογραμμική κοινωνία και τον τύπο της τεχνολογίας. Στους κυνηγούς και τους καρποσυλλέκτες οι γυναίκες μπορεί να έχουν ανώτερη θέση (όπως στους Mbuti της Αφρικής) ή σχετικά κατώτερη (όπως στους αυτόχθονες της Αυστραλίας).

Φαίνεται πως ακόμα και στην πρωτόγονη ταξική κοινωνία υπήρχε ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Αυτή η ανισότητα βασιζόταν στο διαφορετικό ρόλο των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία. Ο ρόλος τους καθοριζόταν σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη μικρότερη μυϊκή δύναμη τους όσο και από το φύλο τους. Σε πολλές πρωτόγονες κοινωνίες το γυναικείο φύλο αποτελεί «μια ανοιχτή οδό για τις κακόβουλες δυνάμεις».[35] Οι άντρες αντιπροσώπευαν τη ζωντανή εργασία και την τάξη, που διασφάλιζε το κοινό συμφέρον της ομάδας. Κυνηγούσαν αλλά και προστάτευαν την ομάδα από εχθρικές δυνάμεις.

Οι πατέρες, οι σύζυγοι, οι αδελφοί των γυναικών είχαν τον έλεγχο της παραγωγής. Ακριβώς γιατί είχαν και τον έλεγχο των σχέσεων συγγένειας. Δική τους ήταν η απόφαση για τον επικείμενο γάμο ανάμεσα στην αδελφή ή την κόρη τους και τον άντρα μιας άλλης, γειτονικής συνήθως φυλής. Ακόμα κι όταν αυτές παράγουν τα πιο σπουδαία αγαθά, αυτό δεν τους δίνει αναγκαστικά και την ανώτερη θέση.

Σε κοινωνίες της Ανατολικής Αφρικής οι γυναίκες παράγουν την τροφή μέσω της γεωργίας ενώ οι άνδρες βόσκουν τα κοπάδια, παρ' ολα αυτά η θέση τους είναι κατώτερη. Το ίδιο και στη Νέα Γουινέα.

Η ανισότητα, λοιπόν, ανάμεσα στα δύο φύλα αποτελεί ένα ιστορικό και όχι βιολογικό φαινόμενο. «Οι καταβολές και οι διαστάσεις της διαπλέκονται με τις καταβολές και τις διαστάσεις άλλων σχέσεων ανισότητας και εκμετάλλευσης που χαρακτηρίζουν τις ταξικές κοινωνίες. Η θέση των γυναικών είναι

συνάρτηση της πρόσβασής τους στα μέσα παραγωγής και της δυνατότητάς τους να ελέγχουν τις συνθήκες και τα προϊόντα της εργασίας τους».[36]

Όταν, αργότερα, οι σχέσεις συγγένειας υποτάχτηκαν στις σχέσεις ιδιοκτησίας, η οικονομική εξάρτηση των γυναικών έγινε απόλυτη. Και πάνω σ' αυτήν κατοχυρώθηκε η νομική ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Η γυναίκα αποκλείστηκε από την παραγωγική διαδικασία, και μόνο αργότερα, με τον καπιταλισμό, μπήκε σ' αυτήν – κι εκεί, ως εργάτρια.

Ο Ευριπίδης πολύ χαρακτηριστικά αποκαλεί τη γυναίκα «οικούρημα», σκεύος του σπιτιού, αυτή τη θέση της έδωσε η πατριαρχική κοινωνία.

Ο Morgan -και μαζί του ο Ένγκελς- ισχυρίζεται ότι η σεξουαλική ελευθερία της γυναίκας αποτελεί ένδειξη της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας της.

Αυτό όμως δεν επιβεβαιώνεται από τη σύγχρονη ανθρωπολογία.[37]Για παράδειγμα, στα δυτικά της Μαδαγασκάρης οι γυναίκες έχουν μεγάλη ελευθερία στην επιλογή του σεξουαλικού συντρόφου τους, αλλά είναι τελείως ασήμαντες στη διαχείριση των πολιτικών και οικονομικών πραγμάτων.

Όπως υποστηρίζεται από τους σύγχρονους ανθρωπολόγους, «η θέση των γυναικών μέσα στην κοινωνία είναι μέρος μιας οργανικής ολότητας και συνδέεται με **τη φύση της εργασίας**, τη **φύση της ιδιοκτησίας** ακόμα και τη **φύση της διαδοχής** (descent). Συνδέεται μ' αυτά γιατί αποτελεί μέρος ενός πολύπλοκου όλου: Του πολιτικο-οικονομικού συστήματος και των ιδεών που κυριαρχούν σ' αυτό. **Γι' αυτό μπορεί να αλλάξει, ως απάντηση στις αλλαγές του συστήματος** ως όλο».[38]

Σήμερα, που διακηρύσσεται σε όλους τους τόνους η ισότητα των φύλων, η γυναίκα που έχει βγει από το σπίτι και συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία είναι σε ακόμα χειρότερη μοίρα, ακόμα πιο καταπιεσμένη…

Η γυναίκα όχι μονάχα δεν χάνει τον υποδεέστερο κοινωνικά ρόλο της αλλά αυτός εντείνεται και διαβρώνει όλη την κοινωνία. Οι ανισότητες ανάμεσα στα φύλα μεγαλώνουν όσο βαθαίνουν οι ταξικές ανισότητες και διακρίσεις μέσα στη γενικότερη παρακμή του συστήματος, που γεννά καθημερινά καινούργιες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και ρατσισμού απέναντι στις ασθενέστερες οικονομικά και κοινωνικά ομάδες, έστω κι αν πληθαίνουν οι κενές περιεχομένου διακηρύξεις περί της «ισότητας των φύλων».

Η κατάργηση του θεσμού της οικογένειας

Η εγκαθίδρυση της παγκόσμιας αταξικής κομμουνιστικής κοινωνίας θα σημάνει το τέλος της οικογένειας, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, και την πλήρη απελευθέρωση της γυναίκας.

Σ’ αυτήν την κοινωνία, η τάξη θα εξασφαλίζεται χωρίς να υπάρχει το Κράτος και οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του. Γιατί,

όπως λέει ο WalterBenjamin, «η ιδέα της μητριαρχίας απασχολεί τους θεωρητικούς του σοσιαλισμού όχι μόνο λόγω της ιδέας του πρωτόγονου κομμουνισμού αλλά και λόγω της ανατροπής της έννοιας της εξουσίας, την οποία συνεπάγεται».[39]

Καθώς ο άνθρωπος ονειρεύεται μια κοινωνία χωρίς καταπίεση, αμφισβητεί έννοιες που θεωρούνται ιερές και απαραβίαστες, όπως η ατομική ιδιοκτησία και το Κράτος. Γι' αυτό παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα ευρήματα σύγχρονων ανθρωπολόγων (D. Forde 1948, M. Forfer 1953 και M. Sahling 1961) που δείχνουν ότι μέσα σε πρωτόγονες κοινωνίες εξασφαλιζόταν η τάξη χωρίς να υπάρχει Κράτος.[40]Το 1969, ο ανθρωπολόγος M. Forfer, μελετώντας τις κοινωνίες των Ταλένσι της Δυτικής Αφρικής και των Nuet της Ανατολικής Αφρικής, αναγνώρισε ότι ο Morgan είχε ανακαλύψει πριν απ' αυτόν αυτό που τα ευρήματά του επιβεβαιώνουν, δηλαδή ότι: 1) η ανάπτυξη του Κράτους συνεπάγεται την καταστροφή των σχέσεων ισότητας και κοινοκτημοσύνης των γενών και 2) πολλοί πρωτόγονοι λαοί ρυθμίζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις τους με σεβασμό χωρίς τη βοήθεια κανενός συγκεντρωτικού συστήματος. Η υπέρβαση του ανταγωνισμού των δύο φύλων και η πλήρης σεξουαλική απελευθέρωση των γυναικών μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε μια τεχνολογικά και επιστημονικά ανώτερη κοινωνία, απελευθερωμένη από το θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας, του Κράτους, της οικογένειας.

Σε μια τέτοια κοινωνία, προϊόν της επαναστατικής ανατροπής της σημερινής, θα ξεπεραστεί ο καταναγκασμός της εργασίας, θα λυθεί η αντίφαση στο εσωτερικό της ανάμεσα σε συγκεκριμένη και αφηρημένη εργασία και θα μετατραπεί αυτή σε ελεύθερη, δημιουργική δραστηριότητα. Άλλωστε από τα ευρήματα της σύγχρονης ανθρωπολογίας[41] καταρρίπτεται η αρχή του καπιταλισμού ότι το κύριο κίνητρο του ανθρώπου είναι το κέρδος. Υπάρχουν λαοί που ξοδεύουν πολύ χρόνο για να παράγουν προϊόντα που θα τους βοηθήσουν απλά και μόνο στο να αναπτύξουν ειρηνικές σχέσεις με τους γειτονικούς λαούς, άλλοι για να αφήσουν κάτι στους απογόνους τους για να τους θυμούνται, άλλοι

για να επιβληθούν, όχι όμως για να αποκομίσουν κέρδος.

Καταρρίπτεται, επίσης, απ' τη σύγχρονη ανθρωπολογία η θέση ότι η εργασία δεν μπορεί παρά να είναι καταναγκασμός. Σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες, λέει ο Μαρξ, η εργασία, η παραγωγική δραστηριότητα, είναι μέρος της ζωής, αλληλοσυνδέεται με όλες τις άλλες δραστηριότητες, ενσωματώνεται απόλυτα στις άλλες κοινωνικές σχέσεις και δεν μπορεί να διακριθεί από την αναψυχή.

Η σχέση λοιπόν του ανθρώπου με το περιβάλλον του είναι συνάρτηση του συστήματος μέσα στο οποίο ζει. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τι θα προκύψει από την κατάργηση της μονογαμικής οικογένειας, ποια μορφή θα πάρουν οι κοινωνικές σχέσεις που θα προκύψουν.

Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Ένγκελς: «Και επειδή ο σεξουαλικός έρωτας από τη φύση του είναι αποκλειστικός -αν και αυτή η αποκλειστικότητα πραγματοποιείται σήμερα πέρα για πέρα μόνο στη γυναίκα- ο γάμος που βασίζεται στον έρωτα είναι από τη φύση του μονογαμικός… Και μια που η μονογαμική οικογένεια καλυτέρεψε από την αρχή του πολιτισμού και πολύ αισθητά στη νεότερη εποχή, μπορεί κανείς τουλάχιστον να υποθέσει ότι είναι ικανή για πιο πέρα τελειοποίηση, ώσπου να φτάσουμε στην ισότητα των δύο φύλων. Αν στο μακρινό μέλλον η μονογαμική οικογένεια δεν θα είναι σε θέση να συμπληρώσει τις απαιτήσεις της κοινωνίας, είναι αδύνατο να προβλέψει κανείς τί είδος θα είναι η διάδοχος της». Ένα όμως είναι βέβαιο: η υπέρβαση, το ξεπέρασμα της αντίφασης ανάμεσα στην εργασία σαν καταναγκασμό και καταπίεση και στην επιθυμία, τον πόθο, θα κάνει ικανό τον άνθρωπο να αναπτύξει **όλες** τις επιθυμίες του, να απελευθερωθεί από τη σεξουαλική καταπίεση και δουλεία, από την εμπορευματοποίηση της απόλαυσης.[42]

Τότε θα συντελεστεί το μέγιστο άλμα πέρα από την ιδιοκτησία και τις τάξεις, πέρα από κάθε μορφής ανταγωνισμό και καταπίεση, πέρα από το ταμπού της αιμομιξίας και το θεσμό της οικογένειας, στον πολιτισμό του ελεύθερου χρόνου και της λιτής

αφθονίας, του απελευθερωμένου από καταναγκασμούς έρωτα σε όλες τις εκφάνσεις του, στον κόσμο των αυτοδιαχειριζόμενων, συνεταιρισμένων παραγωγών, στο τέλος της Ιστορίας.

---

[1]Βίλχελμ Ράιχ "*Η σεξουαλική επανάσταση*", εκδ. Ράππα.

[2] Φ. Ένγκελς "*Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους*", πρόλογος στην 4η έκδοση του 1891, σελ. 10, εκδ. Θεμέλιο, 1966.

[3]Βλ. 2.

[4]M. Bloch "Marxism and anthropology",Oxford University Press, 1983.

[5]De Vore and Lee "Man the tlunter", Aldine, Pranctice Hall, 1968.

[6]Βλ. 5.

[7]Βλ. 4.

[8]Βλ. 4.

[9]Βλ. 2.

[10]K. Marx – F. Engels "Collected Works" Vol. 25, Preface, Progress Publishers, Moscow, 1990.

[11]Pierre Clasters,"*Αρχαιολογία της βίας. Ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες*", εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1994.

[12] Ζ. Λακάν, "*Η οικογένεια*", εκδ. Καστανιώτης.

[13] Βλ. 2

[14] Βλ. 2

[15] Δημοσθένης Κούρτοβικ, "*Η εξέλιξη της ανθρώπινης σεξουαλικότητας*", εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994.

[16] Βλ. 2

[17] Βλ. 15

[18] Μπερνάρ Μύλντορφ, “*Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια*“, εκδ. Οδυσσέας, 1997.

[19]Βλ. 6.

[20]Dudley Young, “*Origins of Sacred*” ed. Abacus 1991, σελ. 126.

[21] Βλ. 2

[22] Βλ. 12

[23] Ν. Νικολαΐδης, “*Ψυχανάλυση και Μυθολογία. Η ενεργός απουσία του S. Freud*“, εκδ. Εξάντας – Τρίαψις λόγος.

[24] Σ. Φρόιντ, “*Τοτέμ και Ταμπού*“, μτφ Κ. Μεραναίου, Εκδ. Δαρεμά.

[25] Σ. Μιχαήλ, “*Πλους και κατάπλους του Μ. Ανατολικού*“, εκδ. Άγρα.

[26] Βλ. 2

[27]Philippe Julien,”*Για την πατρότητα*“, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993.

[28] Βλ. 1

[29]Βλ. 27

[30]Patricia Morgan, “*Farewell to the family? Public policy and family breakdown in Britain and the USA*“, Institute of Economic Affairs, North Street, London SWIP.

[31] Γ. Πανούση, “*Βία στην οικογένεια – Σχέσεις εξουσίας*“, Ψυχολογικό Σχήμα τ.6, 1991, σελ. 46-49.

[32] Χάρις Κατάκη, “*Αντιφατικά γνωστικά συστήματα αυτοαναφοράς*

στη σύγχρονη οικογένεια. Εφαρμογή στην Κλινική Πράξη“, Τετράδια Ψυχιατρικής No 45, Γεν.-Φλεβ.-Μάρτης 1994.

[33]M. Madianos, D. Madianou, “*The Greek family paradigm: implications for family therapy*“, Neurologiaet Psychiatria, Vol. 12, No 3, Sept. 1991.

[34] Βλ. 4

[35]M. Godelier “Το σεξ βασικό θεμέλιο της κοινωνικής και κοσμικής τάξης στους Μπαρούγια της Νέας Γουϊνέας – Μύθος και πραγματικότητα”, στο “*Σεξουαλικότητα και Πολιτική*“, εκδ. Χατζηνικολή 1977.

[36] “*Ανθρωπολογία – Γυναίκες και Φύλο*“, επιμέλεια Αλεξάνδρα Μπακαλάκου, εκδ. Αλεξάνδρεια 1994, σελ. 26.

[37]Βλ. 12

[38]Βλ. 4

[39]W. Benjamin “*Ecritsfrancais*“, ed. Gallimard, Paris 1991.

[40]Βλ. 4

[41]Βλ. 4

[42]Βλ. 25